

փառասիրութիւն չ'ունի և զրուագներ էլ չըկան, այն ինչ հարաւային զրան ճակատը գեղեցիկ քանդակներով զարդարած է։ Այդ զրան մօտ երևումէ մի արձանագրութիւն հայերէն, կարծեմ արաբացի տառերով արձանագրութիւն էլ կար, ես միջոց և յարմարութիւն չըգտայ արձանագիրը վերծանելու։ Հ. Կիւրեղ այս զրան քանդակներն ու ծաղկի նկարները աւելի հին է համարում քան պարսպի շինութիւնը, իսկ արձանագրին գալով՝ ասումէ. «այստեղ (զրան զրսի կողմը) հայկական քանդակներու հետ միասին կ'երևի և արձանագրի մի փոքր մասն պահող քար մի, որ զրուած է անշուշտ քանդակաց թերին լեցնելու համար, որոյ ընթերցմունքէն մի ամբողջ խօսք չըհարկցուիր» (1)։ Քաջբերունին իւր Ալէքսանդրապոլից Ղարս ճանապարհորդական նկատողութեան մէջ մանրամասն յիշելով Ղարսի տները, դպրոցի մօտաւոր անցեալը, աշակերտների ձեռքով հրատարակուած օրագիրը ևլն. 2) ոչինչ չէ խօսում բերդապարսպի մասին, դուցէ շարունակութիւնը պարունակում լինէր իւր մէջ այդ մասին տեղեկութիւններ, բայց դժբաղդաբար, չէ շարունակուել։ Իմ նկատողութեամբ այդ զրան ճակատի քանդակներն ու զրուագները ոչինչ ներդաշնակութիւն չեն կաղմում, ըստ իս, զրան ճակատը քանդակելուց յետոյ ձեռք ընկած զրուագաւոր քանդակագործ քարերը իբրև շինութեան հասարակ քար գործ են ածել, Ինչ և իցէ։

(ՇԵՐՈՒՆԻՔ)։

Յ. Վ. Մ.

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐԵԱԼ, ՆԿԱՏՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Բարդաղրթութեան նպատակը պիտի լինի այն, որ կրթութեան հոգւոյ մէջ արմատանան բարի և ազնիւ զգացմանց հաղուածները, իսկ միւս կողմից հակառակ դիպուածումը կրթութեան ճանաչէ կամ թէ չէ՝ որոշէ անախորժ զգացմունքների, ամօթխածութեան, խղճի և խայթութեան աստիճանները։

ա) Բարդականութեան պահանջմունքները, որոնք պիտի բղխեն սանիկի հոգուց՝ ի հարկէ սկիզբն է առնում Փրկչի ուսումից (աւետարանական խօսքերից)։ Փրկչի խօսքերն են «Սիրի՛ր քո Տիրոջ Աստուծուն և քո բարեկամներին այնպէս՝ ինչպէս քեզ»։ «Եղի՛ր կատարեալ այնպէս՝ ինչպէս քո Երկնաւոր Հայրը կատարեալ է»։ Արեւմտ սանիկը անշուշտ պէտք է ունենայ մի անսպառ ազդիւր, որտեղից բղխեն բոլոր մասնաւոր բարոյակրթական պահանջմունքները։

(1) Առաջատ 1374 թիւ. 361. (2) Փորձ։

բ) Իբրև բարոյականութեան միջոցներ մանկան համար ծառայում են հետեւեալները,—անմիջական ազդեցութիւն, որը կատարուած լինի նոյն իսկ այն անձանց վերայ, որոնք նրա աչքին կարող են հեղինակի դեր խաղալ և նրա սէրը զրաւել: Այդպիսի հանգամանքներումն ի հարկէ առաջին տեղը բռնում են ծնօղները: Մանուկը անսահման կերպիւ սիրում է ծնօղացը և հաւատում է նոցա ամեն հանգամանքումը: Օրինակի համար՝ եթէ մայրը մի օր և է բան գովում կամ պարսաւում է,—մանկան մօքի խորքում տպաւորութիւն է գործում: Այդ զիպուածում այն բանն որ արգելուած է, մանուկը աստիճան առ աստիճան թողնում է, իսկ այն բանը որը գովուած է ծնօղներից — կամաց կամաց ձեռք է բերում: Եթէ որ մանուկը առաջին տեսակիցն է գործել, նրա մէջ զարթնում է ամօթխածութեան զգացմունքը, իսկ եթէ երկրորդ տեսակիցը՝ բաւականութեան զգացմունքը:

Մանկան վատ և լաւ գործողութեան և ուղղութեան հետ, շրջապատող անձանց ազդեցութիւնը նոյնպէս միախառնվում է ծնողաց ազդեցութեան հետ: Արպէս բարոյակրթութեան ամենաերեւելին՝ երեխայի համար ծառայում են գովասանքը և պարսաւանքը, հրամանն ու արգելումը:

1) Արպէս զի ծնողաց կամ նոյն իսկ դաստիարակչաց կանոնները ունենան իսկական բարոյակրթական ուղղութիւն կամ գործողութիւն մանկան գովասանաց կամ պարսաւանաց ժամանակ, նոքա պիտի օգուտ քաղեն ոչ ըստ իրանց քմայաշտութեան և ոչ ըստ իրանց բոպէական բարկութեան, այլ այն բարոյակրթական գործողութեան ուղղութիւնից, որը արգելուած է կամ թոյլատրուած:

2) Արպէս զի դաստիարակիչների արգելական և հրամայական միջոցները ազդող և դրական լինեն, այն ինչ որ միանգամ արգելուած է, միւսանգամ նոյնպէս արգելուած պիտի լինի, միայն աչքի առաջ ունենալ թէ ո՞ր աստիճանին է պատկանում արարքը (այստեղ աչքի առաջ պիտի ունենալ ժամանակը): Այն բանը՝ ինչ որ հոգւոյ լաւ տրամադրութեան ժամանակ արգելուած է—վատ տրամադրութեան ժամանակ թոյլատրուած է, թէ չէ՝ այդ զիպուածում կարելի է ձգել մանկանն այն վիճակի մէջ, որ նա այլ ևս չի կարող պարզ որոշել թոյլատրուածը, բարոյակրթող օրէնքը անբարոյակրթականիցը: ուստի նրա հասուն հասակում կը փայլէ անհաստատամտութիւն *mazlum*:

3) Արպէս զի արգելման կամ թոյլատրութեան միջոցին այդ բոլորը ի կատար ածած լինին, հարկաւոր է առաջուց դրականապէս զննող ուղղութիւն ունենալ: Երկրորդ՝ իբրև միջոց բարոյակրթութեան՝ ծառայում են մանկան դաստիարակիչների և իրան շրջապատող անձանց օրինակը: Մանուկը կամաց կամաց իրացնում է բարոյականութեան այն բոլոր օրէնքները, որոնցով վարվում էին իրանները: Շրջապատող բարոյակրթող շրջանը անզաղար ազդում է մանկան վերայ և թողնում:

բացատրել նրա պարտականութիւնները զէպի Աստուած և զէպի իրան չըջապատող անձինքը, Այդպիսի բարձր ճշմարտութիւնը և խորին հասկացողութիւնը ձեռք են բերւում հասակ առած ժամանակ, Սկզբին երեխան լաւ է վարվում, փախչում է վատ արարմունքից, լսում է միայն ծնողաց պատուիրած խօսքերին, որք են «կարելի» կամ «չի կարելի» այդպիսով կամաց կամաց ըստ զարգացման մտաւոր զօրութեանց՝ նա սկսում է հասկանալ—ինչու մէկը բարի է կոչվում և կարելի է կատարել, իսկ միւսը չար, անբարոյական և չէ կարելի գործել այդ:

3) Ինչպէս բարոյականութեանը, նոյնպէս էլ ֆիզիքական և մտաւոր կրթութեան պէտք է ուշք դարձնել, նոյն իսկ մանկական օրերից. այն բոլորից՝ երբ որ երեխայի մէջ զարթնում է ինքնաճանաչութիւնը, մշակվում են բնաւորութեան տեսակները, Բոլորովին անհիմն է այն կարծիքը, որ քանի չեն զարգացած մտաւոր զօրութիւնները սանիկի մէջ, պէտք չէ մտածել բարոյակրթութեան համար, իբրև թէ այնուհետև կը հասկանայ նա թէ ո՞րն է բարին և ո՞րը չարը, և ապա կը հակուի երկրորդից զէպի առաջինը:

Մարդուս բարոյականութիւնը, ինչպէս տեսանք, ո՛չ թէ կախումն ունի միայն զգացման տեսակից, թէ ո՞րն է բարին և ո՞րը չարը, այլ նոյնպէս չըջապատող անձինքներից և լաւ բնաւորութիւնից, Շրջապատող անձանց օրինակը անմիջապէս ազդում է մանկանը և բնաւորութիւնները մշակվում են առաջուց, հէնց այն ժամանակ, երբ կարողանում է հասկանալ ո՞րն է լաւը և ո՞րը վատը, Եթէ յետաձգուի բարոյակրթութիւնը, մինչև որ կը ծաղկի մանկան մտաւոր զօրութիւնը, արդէն հասունացած կը լինին նրա մէջ վատ սովորութիւնները և արմատ ձգած կունենան, ուստի յետոյ շատ դժուար կը լինի արմատախիլ առնել այն, ինչ որ սեփականացրել է մանուկը իրան, Սակաւ անգամ չենք պատահում այն անձանց, որոնք շատ լաւ խոստովանվում են թէ ի՛նչն է լաւը և ի՛նչը՝ վատը, այն ինչ չեն կարողանում զսպել իրանց՝ վատ արարմանց մէջ, որոնք միշտ վաղուց ընդունած սովորութիւնները գրգռվում են և յաղթում ապագայում ստացած բարի զգացմանցը և հակմանցը:

Եթէ որ մանկութեան առաջին տարիներում ուշադրութիւն դարձնէինք մանկանը, այն բարի օգտաւէտ սերմերը, որոնք ցանած են նրա երիտասարդական և մանկական տարիներում՝ շատ ամուր յենարան կը լինէին այն հակառակուող կողմերին և փորձանքներին, որոնց վրայով պիտի միշտ սայլաքուիլ և խղճահարուիլ հասակ առած ժամանակը:

(Թարգ.) ուս. Յ. ԱՄԻՐԱՆԵԱՆՑ.